

سفرهای

علمی

1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

گزارش سفر دانشجویی

مجتبی زروانی

در تاریخ ۷۳/۳/۲۴ یک سفر علمی سیاحتی به همراه جمعی از دانشجویان دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد ادیان و عرفان به شهرهای اصفهان، یزد و شیراز بمدت ۱۰ روز برگزار شد.

هدف مهم این سفر آشنائی دانشجویان با مراکز دینی و تاریخی شهرهای یاد شده بود که ذیلا و به اختصار از مراکزی که در هر یک از این شهرها دیدن بعمل آمده یاد می‌شود:

یزد

مهمترین مراکز مورد بازدید دانشجویان در شهرستان یزد عبارت بود از:

- ۱- برجهای خاموشان که در جنوب شرقی شهرستان یزد و در بالای تپه‌های مشرف بر شهر قرار داشت.
- ۲- آتشکده مرکزی شهرستان یزد که در بردارنده یکی از انواع سه‌گانه آتش یعنی آتش بهرام است.
- ۳- مسجد جامع شهرستان یزد، مقبره محدث و فقیه بزرگ عالم تشیع ملامحمد باقر مجلسی.
- ۴- زیارتگاه پیرسبز یا «چک چک»، مزار حیات بانو دختر یزدگرد سوم.

اصفهان

- ۱- مجموعه تاریخی میدان امام (مسجد شیخ لطف‌الله، مسجد امام و عالی قاپو)
- ۲- عمارت چهل ستون، منارجنبان - سی‌وسه‌پل و پل خواجه
- ۳- کلیسای «وانک» و کلیای حضرت مریم

شیراز

- ۱- تخت جمشید
- ۲- نقش رستم
- ۳- حافظیه، آرامگاه سعدی و باغ ارم، مقبره خواجه‌ی کرمانی و دروازه قرآن
- ۴- شهر تاریخی «بیشاپور» نزدیک کازرون

برای آشنائی علاقمندان بویژه دانشجویان عزیز درباره بعضی از مراکز مورد بازدید یاد شده در این شهرها به اختصار مطالبی تقدیم می‌گردد

شهرستان یزد - برج خاموشان و پیرسبز

یکی از مراکز اصلی سکونت زرتشتیان ایران، شهر یزد است. از قدیم‌الایام هموطنان زرتشتی ما در کنار مسلمانان زندگی مسالمت‌آمیزی را در این شهر آغاز کردند و همچنان با یکدیگر بر اساس تفاهم و احترام متقابل زندگی می‌کنند. تسامح اسلامی در برابر ادیان دیگر و ارباب ادیان به آنها و به همه اقلیتهای دیگر این کشور اجازه فعالیت مذهبی بر اساس اعتقادات خاص خودشان داده است و همین امر موجب گردید تا زرتشتیان ایران بتوانند با حفظ میراث دینی و ارزشهای مذهبی خویش حیات فرهنگی، دینی و تاریخی خود را استمرار بخشیده و زندگی آرامی را داشته باشند. آنچه که ذیلا درباره آن سخن خواهیم گفت در واقع معرفی پاره‌ای از آداب و رسوم دینی زرتشتیان است که آشنائی دانشجویان عزیز بویژه دانشجویان

ادیان و عرفان با آنها به نظر می‌رسد لازم و ضروری باشد.

برج خاموشان

دیانت زرتشتی دفن مردگان را در دل خاک و یا سوزاندن آنها را با آتش جایز نمی‌شمرد و دلیل این امر نیالودن خاک و آتش که از عناصر پاک و مقدس محسوب می‌گردند می‌باشد.

این باور و عقیده از زمان زرتشت معمول گردید ولی در دوره‌های بعد بویژه در دوره هخامنشیان ما شاهد دفن مردگان هستیم و سنت دفن مردگان خلاف آنچه که در آئین زرتشت معمول بود مجدداً احیاء می‌شود. ولی در طی اعصار بهدینان زرتشتی و پیروان مزدیسنا به همان توصیه‌ای که زرتشت در خصوص اجساد مردگان داشته توجه می‌کنند و از دفن اموات خویش در دل خاک و یا سوزاندن آنها (که کمتر معمول بوده است) احتراز می‌نمایند.

سنت زرتشتی به منظور نیالودن خاک و آتش با اجساد ناپاک انسانها توصیه می‌کند که اجساد در مکانهای بلندی دور از محل سکونت قرار گیرد تا لاشخورها و کرکس‌ها گوشت و پوست آن را بخورند، آنگاه استخوانهای آن که دیگر ناپاکی نداشته در درون چاه ریخته شود. بدین منظور زرتشتیان برجهای بلندی در اطراف مراکز محل سکونت خویش می‌ساختند. این برجها فضای مدور بزرگی بود که با دیوارهای بلند احاطه می‌شد، درون این فضا با سه دایره متحدالمركز و با حفره‌ها و یا سنگفرشهای مستطیل شکل که به ترتیب برای مردان یا زنان و بچه‌ها به کار می‌رفت تقسیم می‌شد و در وسط دایره سوم چاهی حفر می‌شد به نام «استودان» یا استخوان‌دان که استخوان مردگان را در آن می‌ریختند. این سنت تا حدود ۴۰ سال قبل توسط زرتشتیان یزد معمول بود ولی از آن پس آنها اموات خویش را همچون مسلمانان دفن می‌کنند.

پیر سبز - چک چک

پیر سبز از زیارتگاههای مهم زرتشتیان است که تقریباً در چهل کیلومتری شمال

شرقی یزد قرار دارد. محل بسیار زیبایی که در سینه کوه بلند و در دامنه خشک و ریگزار کویر، مومنان زرتشتی را به سوی خود فرامی خواند و قلبهای آنان را آرامش می دهد. به اعتقاد زرتشتیان این محل مزار «حیات بانو» دختر یزدگرد سوم است که در حال فرار از حمله عربها با باز شدن کوه به خواست اهورامزدا در آن محل مدفون شد و بعدها چوپانی آن محل را کشف کرد و با خواب نما شدن از جریان مدفون شدن «حیات بانو» آگاه شد و بعد از آن بود که زرتشتیان مزار فعلی را ساختند تا حاجتمندان حاجت بدانجا برند و مقصود خود را بیابند.

این زیارتگاه در طول سال تقریباً متروک است بجز ایام جشن و «هفته زیارت» که تقریباً از ۲۸ یا ۲۹ خرداد به مدت یک هفته است. در این ایام جمعیت بسیاری از زرتشتیان از اقصی نقاط دنیا به این مکان می آیند و مدت یک هفته در کنار مزار «حیات بانو» می مانند و حاجات خویش عرضه می دارند و مطلوب خود را درمی یابند. در اطراف آرامگاه پیرسبز زائرسرا یا محل بیتوته زوار ساخته شده این زائرسرا در اصطلاح زرتشتیان محلی «خیله» نام دارد. اهمیت و ارزش خیله ها بسته به نزدیکی یا دوری از معبد است. معمولاً خانواده هایی که قدمت بیشتری در زیارت سالانه دارند و موقعیت اقتصادی و اجتماعی آنها برتر است، خیله آنها به معبد نزدیکتر است. اینان البته به دلیل برخورداری نذورات و هدایای بیشتری نیز تقدیم می دارند و انتظار جامعه زرتشتی در حفظ شعائر دینی از آنها بیشتر است.

لازم به ذکر است مراکز زیارتی دیگری هم که مربوط به زرتشتیان است در اطراف شهر یزد وجود دارد از جمله مزار «پیر هریشت» نزدیک شریف آباد یزد که در ایام نوروز بویژه دوازدهم فروردین شاهد حضور زائران بهدین است و زیارتگاه «پارس بانو» دختر دیگر یزدگرد سوم که اختصاص به بانوان دارد و میعاد آن در فصل تابستان است، امید است که در سفر بعدی دانشجویان بتوانند از این دو زیارتگاه هم دیدن کنند.

اصفهان - کلیسای «وانک»

کلیسای «وانک» که از مراکز بسیار مهم دینی و تاریخی آرامنه ایران بویژه آرامنه جلفای اصفهان است همزمان با استقرار آرامنه در جلفای اصفهان یعنی سال ۱۶۰۶

میلادی بنیاد نهاده شد وانک (Vank) در زبان ارمنی بمعنای دیر و صومعه است و چون در گذشته این محل شاهد حضور راهبان و قدسیان مسیحی بود و آنها آداب سلوک عملی و مجاهده نفسانی و نیز کسب معرفت نسبت به آئین مسیحی را در این مکان می‌آموختند بدان محل کلمه «وانک» اطلاق شده است. کلیسایی که در این محل بسال ۱۶۰۶ ساخته شد در سال ۱۶۵۵ تجدید بنا شد و دیوارهای داخلی آن با الهام از روایات تورات و انجیل با رنگ روغن نقاشی شد. این نقاشی‌ها از آفرینش آدم تا به دار آویخته شدن مسیح را نشان می‌دهد و نیز تصاویری از بهشت و جهنم در اطراف فضای داخلی کلیسا نقش شده است. در داخل کلیسا در پائین محراب دو تن از پیشوایان مذهبی ارمنی یعنی خارچاتور پایه‌گذار و موسس چاپخانه کلیسای وانک و خلیفه «داوید» تجدید کننده بنای خانه کلیسا دفن شده‌اند.

غیر از کلیسا در مجموعه وانک سه موسسه دیگر هم وجود دارد که از اهمیت زیادی برخوردار است.

۱- چاپخانه کلیسای وانک که اولین چاپخانه در ایران و خاورمیانه است که با ابتکار خلیفه خارچاتور گساراتسی (Khachatour - Gesaratsie) ساخته شد و اولین کتابی را که به چاپ رسانده «زبور داود» بود. این کتاب در حال حاضر در موزه آکسفورد انگلستان موجود است و کپی آن در موزه کلیسای وانک نگهداری می‌شود.

۲- کتابخانه: که در حال حاضر حدود بیش از بیست هزار کتاب به زبانهای مختلف دارد.

۳- موزه: موزه مجموعه وانک در سال ۱۹۳۰ میلادی تاسیس شد. در این موزه از تابلوهای رنگ روغن، کتابهای خطی نفیس - البسه مخصوص روحانیون مسیحی - کاشی‌های گوناگون و غیره نگهداری می‌شود.

نیز چهار مجسمه در محوطه کلیسای وانک وجود دارد که دوتای آنها در جلوی در ورودی موزه نصب شده است که هر دوی آنها روحانی بودند. یکی از آنها مخترع خط ارمنی یعنی مسروپ ماشتوتس (Mesrop Mashtots) و دیگری خارچاتور گساراتسی موسس چاپخانه کلیسا است.

دو مجسمه دیگر که جلوی کتابخانه قرار دارد هر دو از شعرای برجسته ارمنی‌اند که آثار آنها به زبانهای مختلف از جمله فارسی ترجمه شده است. بنامهای بارورن سواک

شیراز است (Baroor Sevak) و هوانس شیراز (Hovanes - Shiraz). نام این شاعر از آن جهت شیراز است که گفته شده است چون در اوائل جوانی که به شعر گفتن پرداخته است شعرهای او به اندازه‌ای لطیف و دل‌انگیز بوده که درباره آن می‌گفتند: مثل گل بوی شیراز را دارد! لذا از این جهت اسم او را شیراز گذاشته‌اند. از آن پس آرامنه مایلند نام فرزندان خود را شیراز انتخاب کنند.

در اصفهان علاوه بر کلیسای وانک که اهمیت تاریخی زیادی دارد کلیساهای دیگری هم وجود دارند. (کلیساهای جلفای اصفهان در گذشته حدود ۲۴ بود که تعدادی از آنها به مرور زمان تخریب و ویران شدند و اکنون فقط ۱۲ کلیسا به نحو فعال دایر است. بعد از کلیسای وانک مجلل‌ترین کلیسای جلفا کلیسای بیدخهم (بیت اللحم) است و دیوارهای آن مانند کلیسای وانک منقش به تصاویر مذهبی است و دارای گنبد عظیم و دو پوشش است. بعد از آن کلیسای مریم و یوحنا و میناس و استپانوس و ... می‌باشند. که اسامی آنها و تاریخ بنای آنها بقرار زیر است.

تاریخ بنا

۱۶۰۷	۱- کلیسای هاکوپ
۱۶۱۱	۲- کلیسای گورگ
۱۶۱۳	۳- کلیسای مریم
۱۷۱۴	۴- کلیسای استپانوس
۱۶۲۱	۵- کلیسای یوحنا
۱۶۲۳	۶- کلیسای کاتارینه
۱۶۲۸	۷- کلیسای بیدخهم
۱۶۳۰	۸- کلیسای نیکو‌غایوس
۱۶۳۲	۹- کلیسای گریگور
۱۶۵۹	۱۰- کلیسای میناس
۱۶۵۹	۱۱- کلیسای سرکیس
۱۶۶۶	۱۲- کلیسای نرسس Nerses

لازم به ذکر است که در ایران فعلاً چهار دیر (کلیسای بزرگ که سابقاً حوزه علمیه هم داشتند) وجود دارد که دو واحد آنها در آذربایجان غربی و دو واحد دیگر در جلفای اصفهان واقع است.

دیرهایی که در آذربایجان واقعند عبارتند از دیر طه‌طه‌وس مقدس (Saint Tathevas) که آن را اصطلاحاً «قره کلیسا» گویند چون قسمتی از کلیسا با سنگ سیاه ساخته شده است. این دیر در بین خوی و ماکو واقع است. دیگری دیر سورپ استپانوس که بین جلفا و نخجوان در کنار رود ارس واقع است.

دیر امناپرگیچ (Amenapergich) یا شفادهندگان که آن را به اختصار کلیسای وانک می‌گویند - که توضیح آن گذشت - و دیر کارتارینیان (Kartarinian) یعنی سیاه‌پوشان که مربوط به راهبه‌ها یا دختران تارک دنیاست و در حال حاضر هیچ راهبه‌ای در آن زندگی نمی‌کند در اصفهان واقع شده‌اند.

شیراز - ویرانه‌های بیشاپور

در شیراز مراکز بسیاری مورد بازدید دانشجویان قرار گرفت. مجموعه عظیم و شگرف تخت جمشید و آثار گرانمایه هنری که در آن بکار گرفته شده، نقش رستم و آثار تاریخی نقش شده، در دل صخره بزرگ سنگی و مقبره پادشاهان هخامنشی و ساسانی و نیز فضای عطرآمیز و دل‌انگیز حافظیه و آرامگاه سعدی هر کدام به نحوی ذهن و فکر و احساس دانشجویان علاقمند را به خود معطوف داشت. ما به دلیل اطاله کلام قصد نداریم درباره این مجموعه‌ها که البته فراوان درباره آنها در قالب کتاب، مقاله و سخنرانی بحث و گفتگو شده است، سخن بگوئیم؛ فقط برای آشنائی بیشتر علاقمندان از یک مجموعه عظیم و تاریخی به نام «بیشاپور» که در ۲۴ کیلومتری کازرون از دل خاک درآمده است یاد می‌کنیم:

آثار تاریخی شهر باستانی بیشاپور عبارتند از: ویرانه‌های بیشاپور - کاخ - آتشکده - دژ و پل - ساختمانهای بجامانده قلعه دختر - نقش‌های بجامانده از شاهان ساسانی در دو جانب تنگ چوگان و مجسمه بزرگ شاپور در غار شاپور و معبد اناهیتا. این شهر (بیشاپور) در نتیجه کاوشهای باستان‌شناسان فرانسوی در فاصله سالهای

۱۳۱۴ تا ۱۳۱۹ کشف شد و در دوره بعد نیز توسط باستان‌شناسان ایران کشفیات تازه‌تری هم از این مکان صورت گرفت. وسعت این شهر حدود ۱/۵ کیلومتر مربع می‌باشد. رودخانه شاپور از شمال شرقی بیشاپور به سمت جنوب غربی آن می‌گذرد. آثار پلی که بیشاپور را با جانب دیگر رودخانه مربوط می‌ساخته هنوز باقی است. رودخانه بیشاپور از تنگه‌ای عبور می‌کند که به «تنگ چوگان» معروف است.

در وسط ویرانه‌های بیشاپور سنگی وجود دارد که بر بالای یکی از آنها خطوطی با دو خط پهلوی اشکانی و ساسانی حک شده است، در این نوشته زمان بنای شهر، مهندس و معمار آن، نام شاپور اول و پدر و نیای او را می‌توان دید.

حسب این نوشته زمان ورود شاپور پادشاه ساسانی به شهر بیشاپور سال ۲۶۰ میلادی ذکر شده است و معمار آن شخصی بود به نام اپسا که دبیر و کاتب شاپور هم بود. به همین جهت از او به نام اپسای دبیر (Apsa Dipir) یاد می‌شد. او از مردم نصیبین و حران بود.

مهمترین بخشهای این مجموعه تاریخی، معبد اناهیتا الهه آب است که بعد از ساختمان کاخ و تالار بزرگ آن و حیاط و ایوان مجاور کاخ از مهمترین بخشهای این مجموعه تاریخی است.

اناهیتا (Anahita) یا ناهید، ایزدی است که بویژه در دوره ساسانی از اهمیت فراوانی برخوردار است و یشت پنجم از مجموعه یشتهای اوستا به او اختصاص دارد. او ایزدی است که افزاینده رمه‌ها و گله‌هاست، افزاینده گیتی و مال و خواسته است، او نطفه مردان و رحم زنان را پاک نگه می‌دارد، مردان را به سوی دین رهبری می‌کند، زرتشت به سوی از نیاز می‌برد و بدین وسیله دین خویش را می‌پراکند. دینیاران از او علم و تقدس درخواست می‌کنند و شاهانی همچون هوشنگ، جمشید و فریدون برای او قربانی می‌کنند. او الهه‌ای بسیار زیبا و خوش‌اندام است.

معبد اناهیتا در بیشاپور مشتمل است بر یک فضای مربع شکل در زیرزمینی که با یک ردیف پله از سطح زمین قرار دارد و دو دالان سرپوشیده و سه کانال آب در کنار فضای اصلی مربع شکل. آب از یک حفره زیرزمینی که به رودخانه بیشاپور متصل بود به محوطه معبد هدایت می‌شد و در محلی خاص که در واقع مخزن هدایت و کنترل آب بود جمع می‌شد و شخصی به نام نگهبان آب آن را از طریق یک دریچه وارد دو دالان

سرپوشیده می‌کرد و آب از آن دو دالان بوسیله سه کانال فرعی وارد صحن و فضای روباز معبد می‌شد. شاه و درباریان در حاشیه درونی معبد می‌نشستند و به ستایش و تقدیس آب مشغول می‌شدند.

علاوه بر معبد اناهیتا بقایای یک آتشکده نیز در مجموعه کاخهای بیشاپور نمایان است که البته در حال حاضر فقط پایه‌های سنگی آن موجود است.

حفاظت این شهر به وسیله دژهای محکمی بود که گرداگرد آن ساخته شده بود و محافظان زیادی در اطراف آن اثر عظیم که به لحاظ استراتژیکی بسیار مهم تلقی می‌شد نگهبانی می‌کردند. محل استقرار نظامیان و محافظان در شمال شرقی کاخ بود. علاوه بر دژ محکم که گرادگرد شهر ساخته شده بود، در بالای تپه‌ای مشرف بر شهر، قلعه محکمی ساخته شده بود که حریم شهر را از نفوذ دشمن بیگانه حفظ می‌کرد. نام این قلعه «قلعه دختر» است.

این شهر ظاهراً تا دوره‌های نخستین اسلامی مسکون و آباد بود و بقایای ابنیه اسلامی در قسمت جنوبی ویرانه بیشاپور مشهود است. که احتمالاً مربوط به قرن پنجم و دوره اتابکان است. شهر بیشاپور در سال ۵۰۲ هجری به وسیله ابوسعید شبانکاره ویران شد و شهر کازرون جایگزین آن گردید.

در قسمت شمال شهر بیشاپور در تنگه چوگان نقوش برجسته متعددی بر دیواره‌های سنگی وجود دارد که از اهمیت فراوانی برخوردار است مجموعه این نقوش شش‌تاست که دو نقش در سمت راست تنگه چوگان و چهار نقش در سمت چپ آن قرار دارد.

عموماً این نقوش معرف پیروزی شاپور اول ساسانی بر دشمنان او می‌باشد بویژه پیروزی او بر والرین سردار روم. نیز در این نقشها، شاپور شعار شهرداری را از اهورامزدا دریافت می‌دارد. اهمیت پیروزی شاپور بر والرین که در نزدیکی شهر اورفا (Urpha) از شهرهای انطاکیه صورت گرفت به قدری است که صحنه این پیروزی در پنج محل نقش شده است، سه نقش در تنگه چوگان، یک نقش در نقش رستم و یک نقش در نقش رجب. در چهار کیلومتری شمال شرقی بیشاپور در امتداد رودخانه بیشاپور و تنگه چوگان در بالای کوهی غاری وجود دارد که در اصطلاح محلی به «شکفت شاپور» مشهور است. در این غار، مجسمه شاپور اول قرار دارد که از لحاظ هنری از اهمیت فراوانی برخوردار است و از مراکز دیدنی این مجموعه

عظیم محسوب می‌گردد. امید است در این بازآموزی‌ها و به اصطلاح گردشهای علمی دانشجویان عزیز گروه ادیان و عرفان بتوانند اطلاعات دقیق، عینی و ارزشمندی از میراث گذشتگان به دست آورند و سفرهای بعدی آنان از ارزش و اعتبار علمی بیشتر برخوردار باشد.